

УДК 811.161.2'0 + 811.161.1'0

DOI <https://doi.org/10.32782/modernph-2024.1.1>

ВЕНЕТСЬКА МОВА: З ІСТОРІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ

Глушченко Володимир Андрійович,

доктор філологічних наук, професор,

завідувач кафедри германської та слов'янської філології

Донбаського державного педагогічного університету

ORCID ID: 0000-0002-2394-4966

Researcher ID: D-8560-2018

Статтю присвячено венетській мові – мові стародавніх венетів, що населяли територію сучасної північно-східної Італії та прилеглих до неї областей Словенії та Австрії. Особливості дослідження венетської мови розглядаються в лінгвоісторіографічному аспекті.

Статус мертвої мови пов'язаний із тим, що венетська мова була витіснена з уживання латиною. Венетська мова засвідчена у коротких написах (понад 250 текстів VI–I ст. до н. е.).

Історію вивчення венетської мови, слідом за А.О. Корольовим, розділяємо на кілька основних етапів.

Наприкінці XIX ст. усі відомі на той час дані було враховано одним із засновників венетської філології К. Паулі. Лінгвістичну реконструкцію венетської мови на лексичному, фонологічному, морфологічному, синтаксичному рівнях було здійснено у працях К. Паулі та П. Кречмера.

На початку XX ст. венетську мову досліджували Ф. Зоммер, Р.С. Конвей, Дж. Вотмоу, С.Е. Джонсон та ін. Підсумки першого етапу роботи підбили Дж. Вотмоу та Р.С. Конвей (1939).

Починаючи з 40-х рр. XX ст. дослідження були продовжені Е. Феттером, Г. Крае, М.С. Білером, Ю. Унтерманном. Але особливий стимул роботи в цій галузі отримали після численних знахідок (з 1949 р.) у Лаголі, де було розкопано венетське святилище IV–I ст. до н. е. Результати другого етапу узагальнили Дж.Б. Пеллегріні та А.Л. Просдоцимі (1967).

К. Паулі, Г. Крае, Е. Феттер та інші індоєвропейісти включали венетську мову (поряд з іллірійською й мессапською) в іллірійську групу мертвих індоєвропейських мов. М. Лежен був схильний зарахувати венетську мову до італійських мов. У студіях більшості дослідників венетської мови (В. Пізані, Й.М. Тронського, А.О. Корольова, В.П. Нерознака та ін.) вона була кваліфікована як ізольована індоєвропейська мова.

У статті підкреслюється, що дослідження архаїчної венетської мови надзвичайно важливі для індоєвропейістики.

Ключові слова: індоєвропейістика, індоєвропейські мови, венетська мова, ізольована мова, лінгвістична реконструкція, лінгвоісторіографічний аспект.

Glushchenko Volodymyr. Venetian language: from the history of research

The article is devoted to the Venetian language – the language of the ancient Veneti who inhabited the territory of modern north-eastern Italy and adjacent areas of Slovenia and Austria. The peculiarities of Venetian language research are considered from a linguist historiographical aspect.

The status of a dead language is associated with the fact that the Venetian language was displaced by Latin. The Venetian language is evidenced in short inscriptions (over 250 texts from the 6th to 1st centuries BC).

Following A.A. Korolev, we divide the history of studying the Venetian language into several main stages.

At the end of the 19th century, all data known at that time were taken into account by one of the founders of Venetian philology, C. Pauli. Linguistic reconstruction of the Venetian language at the lexical, phonological, morphological, syntactic levels was carried out in the works of C. Pauli and P. Kretschmer.

At the beginning of the 20th century, the Venetian language was studied by F. Sommer; R.S. Conway, J. Whatmough, S.E. Johnson and others. The results of the first stage of work were summarized by J. Whatmough and R.S. Conway (1939).

Starting from the 1940s, the research was continued by E. Vetter, H. Krahe, M.S. Beeler, J. Untermann. But a special impetus to work in this field was received after numerous finds (from 1949) in Lagole, where a Venetian sanctuary of the 4th to 1st centuries BC was excavated. The results of the second stage were summarized by G.B. Pellegrini and A.L. Prosdocimi (1967).

C. Pauli, H. Krahe, E. Vetter, and other Indo-Europeanists included the Venetian language (along with Illyrian and Messapian) in the Illyrian group of dead Indo-European languages. M. Lejeune was inclined

to classify the Venetian language as an Italian language. In the studies of most researchers of the Venetian language (V. Pisani, I.M. Tronsky, A.A. Korolev, V.P. Neroznak, and others), it was qualified as an isolated Indo-European language.

The article emphasizes that the study of the archaic Venetian language is extremely important for Indo-European studies.

Key words: Indo-European studies, Indo-European languages, Venetian language, isolated language, linguistic reconstruction, linguist historiographical aspect.

Вступ. В. Георгієв розділив історію порівняльно-історичного вивчення індоєвропейських мов на три періоди. Упродовж першого періоду (приблизно з 1816 по 1870 рік) за допомогою порівняльно-історичного методу (що виник на початку цього періоду) було встановлено спорідненість індоєвропейських мов та закладено основи їх порівняльно-історичного вивчення. У межах другого періоду (приблизно з 1870 по 1916 рік) «було уточнено порівняльно-історичний метод дослідження і були значною мірою вичерпані дані відомих на той час індоєвропейських мов, на базі яких було укладено порівняльно-історичну граматику цих мов» [1, с. 11]. Третій період, з погляду В. Георгієва, розпочався розшифруванням хетської мови (1915–1917), яке здійснив чеський лінгвіст Б. Грозний. Цей період характеризується «відкриттям і використанням низки невідомих до того часу індоєвропейських мов, що спричинилося до значного поглиблення й розширювання досліджень» [1, с. 11].

Погоджуючись із періодизацією В. Георгієва загалом, відзначимо певну умовність запропонованих дослідником хронологічних меж. Так (і ми це покажемо далі), перші написи фригійською мовою було опубліковано в 1820 і 1824 рр., а висновок А.Д. Мортмана щодо індоєвропейського характеру фригійської мови було зроблено в 1862 р.

Якщо, за В. Георгієвим, у межах другого періоду дослідники спиралися головним чином на матеріал давньоіндійської, давньогрецької та латинської мов, датовані пам'ятки яких належать до періоду не раніше першої половини I тисячоліття до н. е., то відкриття впродовж третього періоду реліктових індоєвропейських мов з текстами, датованими II тисячоліттям до н. е., значно розширило дослідницьку базу, що, своєю чергою, спричинилося до перегляду багатьох концепцій, які вважалися непорушними [1, с. 23].

Отже, у межах третього періоду об'єктом дослідження індоєвропейців стають ново-відкриті «мертві» мови. Уведення цих мов,

у тому числі венетської мови, у науковий обіг мало велике значення для розвитку індоєвропейістики. Звідси випливає необхідність студій з історії індоєвропейського мовознавства, у яких було б показано значення реліктових індоєвропейських мов для індоєвропейського мовознавства.

Серед студій останніх років, присвячених венетській мові, можна назвати невелику за обсягом узагальнювальну статтю О.В. Левка [2], яка, проте, не є власне лінгвістичним дослідженням. У лінгвістичному аспекті венетська мова не розглядалася.

Отже, констатуємо, що спеціальних праць лінгвістичного характеру, присвячених венетській мові, у лінгвістиці немає. Проте необхідність таких студій видається очевидною. Цим і зумовлена підготовка для публікації пропонованої статті.

Метою статті є розкриття особливостей дослідження реліктових венетської мови у її зв'язку з іншими індоєвропейськими в мовознавстві кінця XIX ст. – початку XXI ст.

Ця мета конкретизується в таких завданнях: 1) висвітлити обставини вивчення венетської мови наприкінці XIX ст. – на початку XX ст.; 2) показати місце венетської мови серед інших індоєвропейських і зв'язки венетської мови з мовами інших груп індоєвропейської сім'ї; 3) розкрити структурні особливості венетської мови; 4) виявити, які твердження лінгвістів минулого зберегли свою цінність для мовознавства початку XXI ст., дати оцінку дослідженням венетської мови у світлі завдань сучасної індоєвропейістики.

Матеріали та методи. Матеріалом дослідження стали праці індоєвропейців, присвячені венетській мові. Відповідно до поставленої мети й завдань дослідження у статті застосовано актуалістичний метод. Він є загальнонауковим методом теоретичного рівня наукового пізнання; без застосування цього методу неможливе існування історіографії будь-якої науки, у тому числі й історіографії лінгвістики [3]. Операційний компонент актуалістичного методу може бути

експлікований як сукупність таких прийомів і процедур, як: аналіз джерел (мовознавчих текстів) і синтез одержаних даних, порівняння, абстрагування та логічна історико-наукова реконструкція [3].

Результати. Аксиоматичною з урахуванням досягнень компаративістики починаючи з першої чверті XIX ст. є теза про те, що історично індоєвропейські мови виникли з праїндоєвропейської мови (мови-основи), яка існувала за кілька тисячоліть до н. е. як мова певної сукупності етнічно споріднених індоєвропейських племен. Поширившись на просторах Євразії, індоєвропейці неминуче мусили поділитися на велику кількість племен і племінних союзів. У зв'язку з цим у прамові поступово виникали місцеві відмінності, вирізнялися мовні ареали, на основі яких з часом створювалися окремі діалекти. Діалектне розчленування поступово поглиблювалося і впродовж тривалого періоду відбувалося перетворення мови-основи на цілу низку окремих споріднених мов. Вважають, що «розпад» праїндоєвропейської мови стався в другому тисячолітті до н. е.

В останній період свого існування праїндоєвропейська мова була вже досить розвинутою й мала порівняно складну будову. Ті індоєвропейські мови, які виділилися з прамови, успадкували її фонетичні та граматичні риси, а також досить значний спільний лексичний фонд. «Поділ» праїндоєвропейської мови на діалекти та створення на їх основі різних індоєвропейських мов були наслідком насамперед територіального відокремлення певних частин індоєвропейської етнічної спільності.

Праїндоєвропейська мова поділилася на дочірні прамови: прагерманську, праслов'янську, прабалтійську тощо (так в узагальненому вигляді, уникаючи деталей, можна інтерпретувати дивергентну модель «родовідного дерева» Августа Шлейхера).

А. Шлейхеру належить перше теоретичне обґрунтування моделі прамовного індоєвропейського стану та перша всебічна генеалогічна класифікація індоєвропейських мов. Упродовж другої половини XIX ст. шлейхерівська класифікація доповнюється й удосконалюється.

Наприкінці XIX – на початку XX ст. об'єктом дослідження стають деякі давні мертві мови Балкан і Малої Азії (іллірійська,

фракійська, фригійська, лікійська та ін.). Стануть відомими нововідкриті індоєвропейські мови – хетська (Б. Грозний), тохарська (Е. Зіг, В. Зіглінг, А. Мейє), венетська (К. Паулі). Це дало можливість моделювати хето-лувійську (анатолійську), тохарську, іллірійську групи індоєвропейських мов, а також виділяти «ізольовані» мови: фригійську, фракійську, венетську.

Венетською мовою називають мову стародавніх венетів Адріатики, дороманських племен, що населяли територію сучасної північно-східної Італії та прилеглих до неї областей Словенії та Австрії. Територія розселення венетів частково відповідає сучасній області Венето в Італії.

Матеріал венетської мови неповною мірою враховано в генеалогічній класифікації індоєвропейських мов. Не в усіх запропонованих класифікаціях вона представлена. У класифікації В.М. Топорова (1990) венетська мова кваліфікується як ізольована індоєвропейська.

Венетська мова засвідчена у коротких написах (понад 250 текстів) двох типів, присвятних та епітафіях (VI–I ст. до н. е.).

Основними місцями, де знайдені написи венетською мовою, є Есте, Віченца, Падуя, Спіна, Лаголе (Італія). Більшість написів виконано місцевим письмом у кількох варіантах (VI–II ст. до н. е.), яке є адаптацією північноетруської абетки з додаванням окремих грецьких знаків; інша частина – латинським письмом (II – початок I ст. до н. е.).

З погляду А.О. Корольова [4, с. 118], історію вивчення венетської мови можна розділити на кілька основних етапів.

Наприкінці XIX ст. усі відомі на той час дані було враховано одним із засновників венетської філології К. Паулі [5]. Лінгвістичну реконструкцію венетської мови поряд з К. Паулі здійснив П. Кречмер.

На початку XX ст. венетську мову досліджували Ф. Зоммер, Р.С. Конвей, Дж. Вотмоу, С.Е. Джонсон [6] та ін. У першому томі монументального корпусу Дж. Вотмоу та Р.С. Конвея «Праїталійські діалекти Стародавньої Італії» (1933) було підбито підсумки першого етапу роботи.

Починаючи з 40-х рр. XX ст. дослідження були продовжені Е. Феттером, Г. Крає, М.С. Білером, Ю. Унтерманном. Але особливий стимул роботи в цій галузі отримали після

численних знахідок (з 1949 р.) у Лаголі, де було розкопано венетське святилище IV–I ст. до н. е. Патронами цього святилища були різні венетські божества, мабуть, уже в II ст. до н. е. ототожені з Аполлоном [4, с. 118]. Усі написи (більше 70) вигравірувано на бронзових предметах: статуетках, ручках судин тощо. Нові матеріали були використані в численних публікаціях Дж.Б. Пеллегріні, А.Л. Просдочимі, М. Лежена [4, с. 118].

Особливо важливими були роботи М. Лежена, який детально вивчив локальні варіанти венетського алфавіту [7].

Результати другого етапу досліджень венетської мови отримали експланаторне завершення у двотомному корпусі Дж.Б. Пеллегріні та А.Л. Просдочимі «Венетська мова» (1967), де зібрані та критично розглянуті всі запропоновані на той час інтерпретації; наведено бібліографію, що стосується венетів та венетської мови; уміщено значний за обсягом матеріал археологічного та культурно-історичного характеру [8]. На підставі цього корпусу можна визначити місце венетської серед інших індоєвропейських [4, с. 118–119].

Починаючи з К. Паулі, більшість дослідників відносила венетську мову до іллірійської гілки. Можна назвати роботи Г. Крає, Е. Феттера та інших індоєвропейців.

Проте М.С. Білер у монографії «Венетська мова» (1949) відніс венетську мову до західного ареалу, далі не уточнюючи своєї позиції; М.С. Білер указував на тісні зв'язки венетської мови з італійськими, кельтськими, германськими мовами, відзначаючи також деякі паралелі в балтійських мовах, особливо в царині ономастики.

М. Лежен у своїх статтях 50-х–60-х рр. XX ст. був схильний зарахувати венетську мову до італійських мов. Пізніше таке трактування прийняв М.С. Білер.

На думку А.О. Корольова [4, с. 119], фонетичні й морфологічні факти, якими оперують ці дослідники, є досить доказовими. Джерелом фонетичних відповідностей виступає в основному ономастичний матеріал. Однак, як показав Ю. Унтерманн, венетська ономастика зазнала найсильнішого кельтського (галльського), пізніше римського впливу.

З одного боку, венетська мова впродовж усього I тисячоліття до н. е. знаходилася в тісних контактах з італійськими мовами (чим можна пояснити деякі випадки конвер-

гентного розвитку), а з іншого боку, значна частина епіграфічного матеріалу, що дійшов до нас, належить до кінця II–I ст. до н. е., тобто до епохи активної романізації місцевого населення [4, с. 119].

У студіях багатьох дослідників венетська мова була кваліфікована як ізолювана індоєвропейська мова. Лінгвісти констатували наявність низки ізоглос, що пов'язують венетську мову з італійськими, кельтськими, германськими та іллірійськими мовами.

Статус мертвої мови пов'язаний із тим, що венетська мова витіснена з уживання латиною.

Лексика венетської мови представлена обмежено. Відомо понад 300 власних назв (антропонімів, теонімів і етнонімів), частина з яких належить до запозичень, і близько 60 апеллативів.

У працях К. Паулі, П. Кречмера, Е. Феттера, Г. Крає, М.С. Білера, Ю. Унтерманна, А.О. Корольова, В.П. Нерознака та ін. було показано, що фонологічна структура венетської мови характеризувалася наявністю 22 фонем, у тому числі 5 голосних: <i>, <e>, <a>, <o>, <u> (вони, певно, відрізнялися за довготою/короткістю); подвійної системи дифтонгів (<ei>, <ai>, <oi>; <eu>, <au>, <ou>); 6 сонантів (<v>, <w>, <l>, <r>, <m>, <n>); 11 приголосних. Для консонантизму характерне перетворення трьох серій праіндоєвропейських зімкнених на дві (дзвінкі й глухі), із втратою дзвінких придихових; збереження праіндоєвропейського лабіовелярного <kʷ>; поява нових приголосних <f>, <h>, <ts>, які були відсутні в праіндоєвропейській мові.

Морфологічні і синтаксичні особливості венетської мови розкрили К. Паулі, П. Кречмер, В. Пізані, Е. Полومه, Й.М. Тронський та інші дослідники. Було встановлено, що іменник венетської мови мав п'ять відмінків, три роди (чоловічий, жіночий, середній) та три числа (однина, множина, двоїна). Важливою особливістю відмінювання було існування основ на *-ī* у родовому відмінку однини першої відміни та закінчення *-bhos* у давальному-орудному відмінках множини другої відміни. Система дієслова об'єднувала чотири типи дієвідмінювання з протиставленням простого теперішнього та простого минулого часів, включала форми медіопасиву на *-r*, сигматичного аористу, дієприкметників на *-nt-* і *-mno-*.

Синтаксис венетської мови визначався жанром написів. Зокрема, присвятні тексти склалися за схемою: суб'єкт у називному відмінку, дієслово у третій особі однини (іноді множини), об'єкт у знахідному відмінку.

Висновки. 1. Матеріал венетської мови неповною мірою враховано в генеалогічній класифікації індоєвропейських мов. Не в усіх запропонованих класифікаціях вона представлена. У класифікації В.М. Топорова венетська мова кваліфікується як ізольована індоєвропейська. 2. Джерелом встановлених дослідниками фонетичних відповідностей виступає в основному ономастичний матеріал. При цьому лексика венетської мови

представлена обмежено. Відомо понад 300 власних назв (антропонімів, теонімів і етнонімів), частина з яких належить до запозичень, і близько 60 апелютивів. 3. Безперечним досягненням компаративістики стало розкриття зв'язків венетської мови з італійськими, кельтськими, германськими, балтійськими мовами. 4. Зусиллями індоєвропейців було реконструйовано венетську мову переважно на фонологічному, лексичному, морфологічному рівнях, меншою мірою – на синтаксичному.

Перспективи подальших лінгвістичних розвідок ми вбачаємо в поглибленому вивченні інших давніх «мертвих» мов індоєвропейської сім'ї.

Література:

1. Георгиев В.И. Исследования по сравнительно-историческому языкознанию (Родственные отношения индоевропейских языков). М. : Изд-во иностр. литературы, 1958. 318 с.
2. Левко О.В. Венетська мова. *Енциклопедичний словник класичних мов* / за ред. Л.Л. Звонської. Київ : Київський університет, 2017. С. 80.
3. Глущенко В.А., Роман В.В., Руденко М.Ю. До питання про актуалістичний метод як метод студій із лінгвістичної історіографії. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. 2020. № 45. Т. 1. С. 90–93.
4. Королев А.А. Новые данные о венетском языке. *Славянское и балканское языкознание: античная балканистика и сравнительная грамматика*. Вып. 3. М. : Наука, 1977. С. 118–130.
5. Pauli C. *Altitalische Forschungen. Die Veneter*. Leipzig : J.A. Barth, 1891. Bd. 3. 456 S.
6. Conway R., Whatmough J., Johnson S. *Prae-Italic dialects of Italy*. London : Harvard University Press, 1933. Vol. 1. 459 p.; Vol. 2. 505 p.; Vol. 3. 163 p.
7. Lejeune M. *Manuel de la langue vénète*. Heidelberg : Carl Winter, 1974. 341 S.
8. Pellegrini G.B., Prodocimi A.L. *La lingua venetica*. Padova : Istituto di Glottologia dell' Univ. di Padova, 1967. Vol. 1. 695 p.; Vol. 2. 338 p.

References:

1. Georgiev, V.I. (1958). *Issledovaniya po sravnitelno-istoricheskomu yazykoznaniiyu (Rodstvennyie otноsheniya indoeuropeyskikh yazykov)* [Research in comparative-historical linguistics (kinship relationships of Indo-European languages)]. Moskva: Izd-vo inostr. literatury. 318 s.
2. Levko, O.V. (2017). *Venetska mova* [Venetian language]. *Entsyklopedychnyi slovnyk klasychnykh mov* / za red. L.L. Zvonskoi. Kyiv: Kyivskiy universytet. S. 80.
3. Glushchenko, V.A., Roman, V.V., Rudenko, M.Yu. (2020). *Do pytannia pro aktualistychniy metod yak metod studii iz lnhvistychnoi istoriohrafii* [The question of the actualist method as a method of studies on linguistic historiography]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser.: Filolohiia*. № 45. T. 1. S. 90–93.
4. Korolev, A.A. (1977). *Novyye dannyye o venetskom yazyike* [New data on the Venetian language]. *Slavyanskoe i balkanskoe yazykoznanie: antichnaya balkanistika i sravnitel'naya grammatika*. Vyip. 3. Moskva: Nauka. S. 118–130.
5. Pauli, C. (1891). *Altitalische Forschungen. Die Veneter*. Leipzig: J.A. Barth. Bd. 3. 456 S.
6. Conway, R., Whatmough, J., Johnson, S. (1933). *Prae-Italic dialects of Italy*. London: Harvard University Press. Vol. 1. 459 p.; Vol. 2. 505 p.; Vol. 3. 163 p.
7. Lejeune, M. (1974). *Manuel de la langue vénète*. Heidelberg: Carl Winter. 341 S.
8. Pellegrini, G.B., Prodocimi A.L. (1967). *La lingua venetica*. Padova: Istituto di Glottologia dell' Univ. di Padova. Vol. 1. 695 p.; Vol. 2. 338 p.